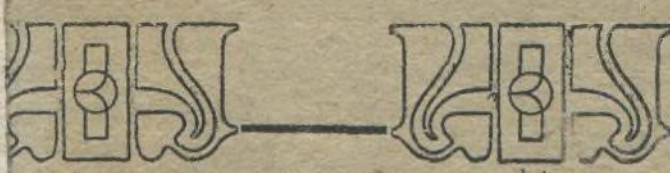

61 (177)
е-71

Г. Н. СПЕРАНСКИЙ.

ЭНЭНИЙ АЗБУКАЗЫ.

Библиотека
Челютинаго Отдѣла

Русск. Географич. Общества.

По инвентарной кн. № 4215

Отдѣла №

Шкафъ №

Г. Н. СПЕРАНСКИЙ.

Библиотека
Дзугтсваго Отдѣла

Русск. Географич. Общ.

По инвентарной кн. №

8215

Энэнинг азбуказы.

✓
№ 71946

Горно-Алтайская областная

БИБЛИОТЕКА

г. Горно-Алтайск

№ _____

Канайып үүрэтсэнг ондый болор.

Кадык бала—энэзинэ сүүниш, оору онын шыразы: түн түш амыры јок болор; энээн токынаалу јер таппас; баланынын ийлажына јүрэгинэ корон, энэзинин көзинин јажы кожо тогүлзэдә, ондо нә туза? Ийлап арга таппазынг. Оорын ийлап ончозын шыраладып бала өлөр, эмэзә өссөдә оору уйан биргәдә болыжы јок, иштә нәргә чыдабас кижн болор.

Сэнинг балаг кадык оорубас болзын дәп, оны көрүп сүүнип јүрәйин дэзэнг аргазын табар кәрәк.

Онын аргазын канайып табар? Ончозынаг озо баланы канайып нәлә азрайтанын биләр кәрәк. База баланы канайда чәбәрләйтәни кәрәктү, оорузала баланы тургузала докторго аппарат, андый мындый биләәчи болуп айткан кижинин сөзин укпа.

Эмди биләр кәрәк, бодозодо үүрәнбәгән кижн бирдә нәмә әдил болбос, ононг јаан кәрәк кижн азрап чыдадары.

Ончо нәмәә үүрәнәр кәрәк, баланы чәбәрлээринә ол кәрәкти јәтрә биләрдән үүрән. Јажына бу кәрәкти кичәәп јүргәннән угын ал, бичик эш билбәс карган эмәгәндәрдинг сүмәзин укпа.

Бу бичиктинг әдилгән кәрәги: баланы канайда азрап чәбәрләйтәни, оору таап бала өлбөзинә үүрәдәргә јазалган.

Балдардын көбизи жажына јәтпәй өлгил-әйт. Россиянын јәриндә көбизи јайгыда ка зортоо јуук балдары жажына јәтпәй өлгиләйт. Ол нәнин учун андый? Јаш баланын азралы чәбәрләйтәни тутаган учун. Јаш балдардын өлгөндөрүн ајыктаза көбизи эмчәк эмиспәй, баланы тараан-ла, эмәзә курсак чайнап бәргән болор. Ондый курсактан балдар чычкактап кузуп өлгүләйт. Энәзинин эмчәгин јарым жажына јәткәнчә эмгән балдар, онын кийиндә курсартаза-да--чычкакта тапса алдыргылабайт.

Онын учун балагды јарым жажына јәтирә эмчәгин-лә азра, өскө курсак бәрбә. Энәзинин сүдиндий ток, оорутпас јакшы курсак јок; ондо бала өзөр; оорубас нәмә ончозы бар, ононг өскө курсак балаа аш болбос, оорудардагда магат јок. Јарым јаштаг бала өткөн кийиндә сүтән өскөдө курсак-ла азраза кәм јок. Эмди әкинчизи: Эмчәкләдә болзо, бай бажы јок бала ийлазала, азрабас кәрәк. Түштә баланы үч частын бажындаала эмистир, түндә азрап амгажытна. Канайдала үүрәтсәнг— андый болор. Јакшы үүрәтсәнг бала түндә 6—8 час уйуктаар боинга амыр бәрәр.

Бала јаандагаг заин, әмижи тыгып, сүтти көп әмәр. Онын учун каа-јаа эмзәдә кәм јок. Баштапкы уч айда баланы бир конокто алты катап азра онын кийиндә $3\frac{1}{2}$ —4 частын бажында азра-бир конокто 5 катап айдарда бала ийлабас бойнга тыш болор.

Түштэ бала 4 час уйгунбай уйуктаза оны уйгузала азра. Түндэ үйгуспа канчада уйуктаза бойы билзин,

Бала ийлап турганда оны канайып азрабас? — Ол тудуш аштап ийлар-ба? Андый эмэс! Оорыза база үлүш, эмээ кирлү болзо, орогоны коомой болзо, ийлаар. Эби жок јатса. — Сэгирткиш, бийт, клап јизэ база ийлаар. Үүрэнгэн база өйи једип 3 частан озо аштап ийлабас. Үчүнчизи: — Бир азраарда онг эмчэгин, экинчизиндэ сол эмчэгин бэрип элип — сэлип азрап јүр. Эки эмчэктин сүдин јарым јашка јеткэнчэ бэрбэ ол тужунда бала эбэш јаанаар сүт астаар.

Канча крэзи баланы эмизэр. Бала тойгончоло азра, уйуктай бэрзэ эмчэктэн арай алып кабайла. Кадык бала 10-15 минутада тойор, аразында ол тужундада артык эмэлэ кузар — ондый болзо, оног ас азра — көп артык эмзэ бала оорый бэрэр. Бай-бажы жок азраган бала ийлаак болор, кузуп турар, ичи көбөр чычкактаар оорыганы ол болор. Ооруды эмдээринэн оны озолоп, оорутпас эбин табарга Јэнгил. Эмизэр алдында эмчэгиннин сүдин сааба-балаа андый јарабас.

Баланы силкип јайкаганынан бала кузар, оны саададып көп бэришнэ амыр јатсын дэп кичээ.

Бала эмизэр тужунда бут бажына туруп, базып, эмээ нэмэ иштэбэс кэрек. Баланын азралы јаан кэрэк, андый мындый ишти ол ортозына этпэй токтозып сал.

Колыңды арулап јунып алып баланы азрап јүр. Андый кол јунушка үүрэнбэгэндэ болзон үүрэнэр кэрэк. Ондо күч јок. эмчэгининг бажын кайнаткан сооткан суула јунала балаа бэр. Баланын тумчугы эмчэккэ тийип тумаланбай эмзин. Эмчэкти колың-ла тудуп эмис. Баланы азраган кийиндэ колыңла эмчэгинди суула јунала ару арчулла арчып ал. Эмчэкти арулап кичээбээ онын бажы јарылып оорыыр, онон улам эмчэк тижип (төштинг оорузы табылар). Ондый болзо, баланы эмиспэй эмдэнэр кэрэк, энэзининг сүди јок болзо, бала оорый бэрэр. Кирлү эмчэктэн бала шыралаар, оозы оорыыр, оозында ак нэмэ табылар (молочница цвет) онын учун бала эмчекти эмбэс, оныйып јүрүп чычкактаза өлөргэдэ магат јок.

Баланын оозын арчыба, эмизэрдэнгдэ озо эмискэндэ кийиндэ, оны арчыыр дэп айтканга бүтпэ.

Баланын оозы оорыйтаны ондын мындый бай-бажы јок азралдан база јунбаган эмчэктэн коомой умчудан табылар. Баланын оозы оорызала капшагайлап докторго бар, онын айтканын угуп јүр.

„Мэн нэни јин нэни ичэйин“, дэп бала азраган энэ сурап јат:

Курсакты канчада крэзи јип ичсэ кэм јок. Озодон јигэн нэмэнди јилэ, јэ бойын туйукталып чычкактап, эмээ, ичингдэ оору јок болзын. Онын учун тузаган ачыган курсакты ји, јэ маала ажынан согоноло ускум јибэ, база аракы

сыра ичпэ. Сыра ичсэ сүт тужэр дэп айтканга бүтпэ. Көп сыра ичсэнг бажынг оорыыр, тыныжыг буулар, сүт кожылбас.

Ишти өйлөнийн албаданбай иштэ. уур иштэнг эмчэк кижн бала-эмиспэгэннэнг капшагай оорыыр эмэээ сүт ас болор. Бала азрайтаны јаан кэрэк, ол кадык болзын дэээ, энэзин уур иш иштэтпэс кэрэк. Ондыйын өбөгони-лэ төрөгөндөринг билэр кэрэк, сэниг ижингди јэгилтэр дэп, јэ кайын оны билбэс болбой кайсын, ол бойы озодонг јакшы нэмэниг аайын билбэй јүруп калган учун арбышчы болор.

Күнүг зайын бала уйуктаган тужунда, тышкары 1-2 час крэлү базып јүр, онойтсанг курсакты јакшы јииринг, сүдинг тужэр. Мылчаа јүрэри сүрэкэй јакшы, эмэээ айлындада болзо јаантайын јунунуп јүр кадык болорыннгныг эби ол, сэн кадык болзонг балагда кадык болор.

Јагы барлу болзонг больницаа барып эмчилэ, эмэээ акушерка-ла сүмэлэш Кэзик үй кижн јагы бала чыкканда эмизэр, јэ ончо кижн андый эмэс оорый бэрэр. Оны кижн бойы билбэс.

Баланы канча крэзи азраар?

Бир јыл азраар кэрэк эмчэклэ, онон узакта азраза кэм јок, баланыг јажы јайгыда јэдэр болзо. Кандыйда болзо 9 айдаг озо баланы эмчэктэнг айрарга болбос. 6 ай өткөн кийиндэ балаа эмчэктэнг өскө курсак бэрэр кэрэк, маннаныг, ристынг, суланыг, гречуханыг көчөзи јараар.

Балаа бэрэр көчөни канайда кайнадар?

2 чайдын калбагыла кэмјигэн көчөни 1 стакан сууга кичинэк тус кожып кайнат. Качан $\frac{1}{2}$ стакан суйук көчө кайнап кэлзэ, база жарым стакан уйдын чий сүдин кадып кайнат. Кожык-ла булгап 1 чайдын калбагы-ла кэмдип сахар кожып ийэр кэрэк. Көчө јэтрэ кайнабаганча кайнадыжын токтоспо.

Көчөни бир күндэ јагыс катап калбак-ла бэрэр кэрэк, бир стаканнаг көп бэрбэ, Бала көчөө үүрэнип кэлзэ, көчөни ылгый сүглэ кайнат тус-ла сахар кожып тур. 6 ай өткөн кийиндэ, јийлэктэн, картошкодог, сахар кожып бир стакан сууга кисель кайнадып бэрзэ кэм јок.

8 айга јэткэн балаа кисельдиг ордына кайнаткан картошконунг ооктойло ситаны өткүргэнин эмэзэ морковь онойып јазап бир эбэш јакшы сарју кадып бэр.

Сэгис айына јэткэн баланы мунайда азра.

7 час эртэн тура эмчэк.

10¹/₂ ч. 1 стакан јийлэктинг киселинэ ак суйхыры кожор.

Эмэзэ талчыган маала ажын сарју кожуп бэр.

2 час-түштэ—Эмчэк 3-4 чайдын калбагы-ла јийлэктинг эмэзэ морковтог сыгып сөлүзинин бэр.

5¹/₂ час-түштэ уйдын сүдинэ кайнаткан бир стакан көчө бэр.

9-10 час-эңирдэ—эмчэк (бирзин эмэзэ, сүт ас болзо экүлэзин эмис.

Баланы азраар ортозында өскө курсак: калаш эш бэрбэ, баланыг ичи көбөр, чычкактаар, кузар.

Балаа куру умчы бэрбэ. Ийлабазын дэп жайкаба. Нэниг учун бала ийлап турганын жартын билэр кэрэк, оног айрып ырадар кэрэк, дэгин јэргэ баланыг бажы айланганча жайкап оозын албанла бэктэбэй. Ымчыныг куруузын бала дэгин јэргэ эмии јат, ондо туза јок, оору табардаг өскө, оозына кир тоозын кирэр јунбаган болзо, оногдо коомой болор.

Балааны нэлэ саададар?

Бирдэ нэмэ кэрэк јок. Тойу, оору јок, болзо, амыр јатсын. Ийлайла бойы токтой бэрэр.

Чайнаган калаштан, көчө урган бөс умчы оногдо коомой, Очыг учун јаш балдардын өлүми биетэ көп.

Ондый умчуны балаа качында бэрбэ, бэрзин дэп айтканды укпа, Ол бойы эш нэмэ билбэс кижиги, сээ јаманын јэттирип турганын билбэй балаа кор јетирэр.

Онын учун: јайгы чыккан јаш баланы алты айына јеткэнчэ эмчэктэнг өскө нэмэлэ азраба, алты ай өткөн кийиндэ јаныс эмээ эки азралын курсак бэр, јажына јетсэ ончо азралына уйдын кайнаткан сүдин бир стаканнаг азраган зайын бэрип тур. Онойып баланы эмчэктэнг айратан. Јайгы изү тужунда эмчэктинг сүдин уй-

дын сүдилэ сэлибэ, эмчэктэнг баланы айрыба. Оору баланы эмчэктэнг айрарга база ярабас. Ондый баланы јакшы болгончо эмис.

Бу муныг ончозынаг кыйбай јүрзэнг, кадык јакшы бала өскүрэринг.

Уйдын сүди-лэ азраары.

Балазын эмиспэс энэ кайзы бирдэ бар: орый бэрзэ, эмэээ эмчэгиндэ сүт јок болзо, кадык үй кижиг тап, анча—мынча баланы эмискэдий; андый—мындый оору үй кижээ баланы эмистир-бэ, бойыг качан-да кижининг балазын эмиспэй јүр. Кадык үй кижиг табылбаза уйдын, эмэээ эчкининг сүди-лэ эмис.

Уйдын, эчкининг сүди үй кижининг сүдинэ јэтпэс, баланы азраарын билэр кэрэк. Эмчэк эмгэндий болбой, бала уйаг болор, ооруп јүрэр, көбизи өлөр.

Сэнинг эмчэгигнэнг бала сүтти оозыла эмэт, сүт јылу, ару, өскө нэмэ јок, ондый сүттэ өскөдий курсак болгодый нэмэ јэтрэ бар болуп јат. Уйдын сүди озо көнөккө саадар, колдон, јэлдинэн, база өскө нэ-лэ нэмэдэнг кирлэнип јат. Көнөктинг түбиндэ кир көп артын јат. Онын учун, чий сүтти балаа бэрэргэ јарабас, кайнадар кэрэк, кайнаткан сүт базада үрэлip, курсак болоры астап јат. Уйдын сүдиндэ сахар ас, онын учун оо сахар кожып јат. Канайыпта кичээнзэ бала уйдын сүдинэнг, энэзининг сүдиндий нэмэ тапас—онинг учун эмчэк эмбэгэн бала уйаг болор.

Ырызы јок болуп бала уйдын сүдилэ азра-
дар болзо, бир стаканга тэндэп сүт-лэ суу ал,
бир чайдын калбагы сахар кош. Онын ончозын
кайнадала, эки катап јалыган кийиндэ, үстүн
јабала, сэрүүн јэргэ тургузуп сал. Ондый-ла баш-
тап дөрт неделээ азраар.

Балаа өйлөп ару кичинэк шилгэ уруп ал,
шилдинг оозына резиновый умчы јазап, шилди
изү сууга тургус. Эмпзэр тужунда сүт јангы са-
аган сүттий јылу болзын. Тон сүтти эргизип бэ-
рэргэ јарабас.

Умчыны качанда оозыга алып чилэкэйлэ-
бэ, Кэмдэ оны оозына албазын. Ондый кылык
коркушту, баланын баштап оозы, онын кийнин-
дэ ичи оорыыр.

Сүт јазаарданг озо колынды јунып ал.

Канча крэзи балаа сүт каткан сууды бэ-
рэр?

Баштапкы чыккан күнүндэ балаа кайнаткан
сууды кичинэк калбак-ла бэрэр. Онон өскө нэ-
мэ бэрбэ. Экинчи күнүндэ кайнаткан нэмэ-лэ
3—5 катап умчыданг эмис 1—2 калбак крэзи
эмис. 3-чи күнүндэ 6 катап сутказына эмис, 2
калбактанг бир эмизэрдэ бэр.

4—7 күнүндэ 3 частын бажында түндэ 6—8
частын өткүруп 3 јаан калбак суу эмис.

Онын кийиндэ баштапкы айдын учуна
јэтрэ 4—5 калбактанг сутказына 6 катап эмизип
јүр.

Экинчи айында азражы башка; суу ордына
сүткэ мундый нэмэ кат: чайдын калбагы талкан-

ды эки стакан сууга кайнат, кабортозы соолып кэлзэ, элгэк өткүрэ шүүйлэ, чий сүт, сахар кадып база катап кайнадала үстүн жаап, соот. Экинчи айында 6—8 калбактаг сутказында 6 катап азра.

3—4-чи Айында сүдин көптөдип кулур кайнадып. эмээ талкан койу эдип кайнат.

Бир стакан соок суга бир чайдын калбагы кулур салып 15 минут кайнат онын кийиндэ элгэк өткүрэ шүүн бир станак сууга эки стакан сүт кадып база катап кайнат. Бир стакан чэйдэмгэ 1 калбактаг сахар сал.

Бу айларда бир стаканнаг азраган тоозына бэр. Сутказында 5 катап азрайтан.

5—6 айында. Ылгый сүтти бир эбэш кайнадала стакан тоозына 1 чайдын калбагы сахар салып, сутказына 5 катап азра.

Озо айдылганла бала 6-чи айына јэтсэ кочө-лэ, онын кисэл; маала ажын бэр. 1 јажына јэткэнчэ онойып азра.

Јиилэктин, эмээ морковтын суун сыгып, алты айдаг озо бэрэр кэрэк. 4 айында ондый нэмэни бэр, чийгэ-дээ бэрзэ кэм јок, бала туйукталза сүрэкэй јакшы, уйдын сүди-лэ азраган бала туйукталып турар.

2 азраган кийиндэ 1—3 чайдын калбагы ондый суудаг бэрип тур.

Он айга јэткэн баланын азралынын јозоры мундый:

Эртэн тура 7 часта: 1 стакан јылу сүт 1 чай калбагы сахар 2-3 чай калбагы сөлүзин бэр.

10¹/₂ часта: 1 стакан сахар кожкон сүт, ак калаш-сухайры.

Түштэ 2 часта: жиилэктинг кисэли сухайрыла бэр.

5¹/₂ час 1 стакан сүткэ кайнаткан көчөни сахарлу эдип бэрэр.

Эгирдэ 9 часта 1 стакан сүткэ сахар кожып 2-3 чай калбагы сөлүзин бэрэр.

Түштэ кисельдинг ордына мааланын ажын (кортошко морков чалкан) ооктойло бир эбэш сливкадан эткэн сарју, эмээ көчөнинг мўнин кожып бэр.

Уйдын суди, үй кижининг сўдинэ јэтпэзин унутпай јүр. Уйдын сўди-лэ азраган бала оорынкай болор. Онынг учун, бу бистинг айткан правиланы чэк буспай јүр. Бала кузуп, чычкактап, эмээ эди изизэ баланы азрабай докторго кэл.

Бир эки азрашты изу кайнаткан суудан өскө нэмэ бэрбэ.

Ару болорды сўрэкэй кичээ.

Балаа курсак јазаардан, умчы эш тудардан озо колынды јунуп ал.

Сүт кайнадар казанды, калбакты умчыны, рэзиновый умчуны јаантайын эмискэн кийиндэ јунуп јүр. Умчыны эмизип божогон кийиндэ, баштап соок, кийиндэ изу сўула јунуп јүр, јунган кийиндэ ару аяакка салып үстүп јаанг сал.

Шил умчыны түнгэй суула јайып, кийиндэ, изү суула јун.

Сүт кир јок ару болзын дэп, клынды кичээнип ару тут: Баланы ол азрап турганда, курсагын онын аштатпа азралын сугарарын тынгыт, ачыган быјар курсак бэрбэ.

Уй саардан озо колынды, уйдын јэлдин јунала ару арчуулта арчып ал. Сүттин баштапкызын јэргэ саап јүр.

Сүт уратан нэмэни, уй саар көнөкти ару эдип јунала, изү печкэнин ичинэ сугуп јүр.

сут шүйтэн нэмэни, јаантайын јунуп, изү сууга кайнадар кэрэк.

Сүтти, балаа бэрэргэ јазаган чэйдэмди, тошко, эмэзэ соок сууга, јайгыда изүүгэ ачыбазын дэп, соок јэргэ тургузуп јүр.

Алыш—Колыш азрал.

Эмчэгиннин сүди астазада баланы эмчэктэн айрыбай јүр. Эмчэк сүди јэтпэзэ, уйдын сүдин бэрзэ кэм јок, ылгыйга эмэзэ суу кадып бэрэнинин аайы—кайзы айында сүт астаганынаг көрөр. Бала эди—каны јок болуп, ийлап турза, докторго көргүс, ол бала нэгэ ийлаганын танып алар. Ол нэ-лэ дэзэ онын сөзинчэ эдип јүр.

Бир эбэштэндэ эмизип јүрзэ балаа јакшы, ылгый, јангыс-ла уйдын сүдинэн артык. Сүт ас болзо, эмизиштин аразында бир кичинэк шил суу каткан уйдын сүдин эмизип јүр, јаанаган баланы онойып азраза јакшы, эмчэктэн кэнэтийин айрыбай онойып азраганы баланын кадык болорына туза болор.

Баланы бэскээ салып көрөри.

Баланың азралы јакшы болуп турганың, оның өзүп турганын, мунан көрүп бодоор: баланың уйкузы јакшы болор амыр јадар. Күни-нэ 2-3 катап чычар, богы сары, эмэээ јажыл јаман јыт јок болор.

Јазым јок баланың өзүп јакшы јүргэнин, бэскэлэп билэр.

Бала энэдэг чыгарда 8 мынта крэзи болор 6 айда 16 мынтаа јэдэр 1 јажына јэтсэ 24 мынтаа јэдэр.

Ай тоозына кадык бала $1\frac{1}{2}$ мынтадан кожылар, бир неделэдэ $\frac{3}{8}$ мынта кожылар.

Јакшы садуунын бэскэзи бар болзо, неделэ тоозына баланың өзүп турганы јакшыба дэп, билэргэ бэскэлэп көрүп јүр. Оноң бодоп курсагың ойлоп эмэээ кожып бэрэрин бодоп јүр.

Баланы канайып чэбэрлээр?

Бала өлбөй, јакшы өзип, оорыыры астазын дэзэг, оны чэбэрлэрин билэр кэрэк, билэр улустың: доктордың, акушерканың, сөзин угуп јүр андый—мындый эй кижиниң сөзин уклакээзик үй кижии мактанып билээчи болор. 12 крэзи баладан эки-лэ бала азрап алган үй кижии бар, ол балдырын чэбэрлэбэгэн.

Баланың чэбэрлэжиниң аргыгы: ару тудары, кирдэн југуш, југуштаң оору табылар. Бала оорубазын дэзег оның бойүй, нэ-лэ нэмэзин ару тут.

Баланыг тэрэзи јымжак, нэмэ аны јунба-
занг быштыгып, тэр сийдик јиир. Тударда чэбэр
тудуп јүр.

Онынг учун ару тоскуурга баланы чомды-
рып, күнүн јунуп јүр, ол тоскуурга өскө кэрэ-
гинг бүдүрбэй јүр. Кирлү кийим јунар тоскуур
јарабас. Тоскуурдынг ичинэ ару простыня јайып,
јастык аайлу база ару простыня түрүп сал јылу
суудан ура-ла (јагы сааган сугтэн-лэ эбэш јылу)
Ол сууга баланыг бажын өрө эдип јаттыргыза-
ла Ол суу-ла баланы јун, јүзүн, көзин өскө ару
кайнаткан суула өскө аяактанг јунуп јүр.

Эки күннунг бажында баланы самындап јун-
за кэм јок. Капшагайлап баланыг бажын ончо
бойын ору суула самындап, кол ло, эмэзэ ару
кэдэн, чэпкэн, јамачызы-ла јыжын самында. Са-
мындаган кийниндэ баланыг јүзүн дөмөн эдип
јылу суула јун ару арчуулла арчы. Арчыыр ту-
жунда, тэрэзи јымжак јука мойнын, колтыгын,
кулагынынг кийнин арай арчы, тэрэзи сыйрылба-
зын. Кургап кэлзэ „гальк“ дэп, нэмэ-лэ сэп оны
эм садып турган аптекаданг аларын.

Түн удра баланы анайып чомдырганы јак-
шы, эмипа-лэ алза, бала түни-лэ уйуктаар.

Бала түжинэ 2-4 катап чычар, онынг тоо-
зына јунуп, ару чуу-ла ороп јүр, Оныйтпазанг
баланыг эди быштыгып, кызарып чибирткэндээр.
Бала ийлаак болор, эди анып амыр бэрбэс, тэ-
рэзи чибиркэндэл иринтиир.

Баланын оозын кирлү кол-ло арчыба, куру умчы бэрбэ, Окшонбо, бирдэ кижээ балагды окшондырба. Ондыдан бала оору табар.

Көзин эртэн тура кунүг-лэ јунуп јүр, ару чичкэ кэдэн јамачыны кайнадала сооткон сууга үлуштэп алып. Јунган кийиндэ јамачыны таштап јүр. Баланын көзин јалаба.

Тумчугыида нэмэ көрунзэ аптеканын ватазыла ару сарју сүртип алып чэбэрлэп арчы.

Кудагыныг ичин сууга чомгон кийиндэ арчып јүр, јэ курч нэмэлэ кулакка кадылба.

Ундубай јүр. бала тудардан озо колыгды унуп самындап арчып ал.

Баланы канайда нийимдээри.

Баланы јулулап кийиндирзэдэ, кийими оныг кыймыктанарына чалаг болбозын.

Көксиндэ кийгэни чамча-ла кофточка болзын. Чамча кийинэнг кийэр алды ачык төжиндэ тудуштуруп буулайтан буулу болзын. Кофточказы чам тазынаг эбэди кыска алдынаг кийэлэ кийинэнг буулайтан, ол түүгэн, эмээ чэлкэн, бирдэ калыг бөстөг эткэн нэмэ болотон.

Көгистэнг дөмөн будын јылу арчуул, одеяла-ла ороп, баланын колы бош болзын. чуу эдип клээнка салза јакшы, чык өтпөзин.

Баланы ороп орөмышла күлүгэни јарабас баланын кыймыктанын өзөрп тугаар, тыныкы буулар. Баланын буды амчык болор дэгэнгэ бүтпэ. Ол көй эрмэк.

Баланыг кофточканыг јэнги узун болзо јакшы јылу болор. Ол колынаг коркубаска үүрэнэ бэрэр. Канайда үүрэтсэнг, ондый болор. јакшы үүрэтсэнг јакшы өзөр-коомой үүрэдип алзаг шыралаарзыг.

Баланыг бажын јылу јэрдэ оробой јүр, ол тэрлэп кирлу болор.

Өйинэг өткүрэ баланы јулулабай јүр тэрлэбэзин. Тэрдэг баланыг тэрэзи үрэлип чибирткэнтиир. Изү айларда јуулулаганы јаман, бала оорый бэрэр. Тэрлэн јүргэн бала оору табарга бэлэн.

Изү пэчкээ баланы јуук јаттырыспа-изү болбозын, ондыйы оо база коомой.

Тураныг ичи јылу боязо, баланы тужундэ эки катап јылагаш јаттырыс, бала ондый јатканына јакшызынганын көрөрсинг.

Баланыг киймин јаантайын ару тудар кэрэк.

Кирлү чууны озо самындап јунала, онын кийниндэ изү сууга кайнадып, сууга чайбап ал. Үлүштэлгэндэ! чууны соок суга јунуп кургат. Сийдик јытанып турган чуудан баланыг тэрэзи үрэлип чибирткэндиир, ийлаак болор.

Баланы азраадан озо јангы чуула ороп јур, ийлап чуузын уймаза ол тужунда чуузын өскөлөндир.

Чуузын јагыртардан озо колыгды јунуп аларын ундуба.

Баланыг орды.

Баланы бойыгла кожо төжөккө салба. Он-
дыйы балаа жарабас. Уйкузак энэзи балазын
тумалапта салар, уйку аразында.

Баштапкы айларында бала отурарга жэткэ-
лэк тужунда, ару каламанын түбинэ матрац са-
лып оо уйуктазып жүр.

Матрацты калыг бостон көктө, өзөгинэ.
Олон, салом, эмэзэ малдын кылын сугуп, үс-
түнэ клеенка жайып жүр.

Жастыгы баланын баыы чонбогодый кату
болзо жакшы. жастык жокто болзо кэм жок.

Үлүштэлгэн кирлү төжөк жастыгынын өзө-
гин жагыртып өскө нэмэ сугар кэрэк, кыл бол-
зо жунып кургада ла катап жазаар кэрэк.

Алты айын өткүргэн балаа орын жазап сай-
лама агаш-ла айлантра стэнэлу болзо жакшы.
Тэмир орын оногда артык болор.

Стенэзи 12 вершоктон дөмөн болбозын,
бала онон ашпагадый болзын бут бажына туруп
кэлгэн кийниндэ.

Баланын, кабайын качанда жайкаба! Ондый
тэмэйлэ жайкаш балаа жаман. Жайкайтаны нан ба-
ланын бажы айланып жат, онойдо үурэткэни
жаман.

Айлында кабай бар болзо, оны чыгара чач,
Ондый нэмэни чэнэпптэ көрбэ.

Кадык баланы орынга жаттырызып жайкабай-
да уйуктазар. Канайдала үурэтсэн, ондый болор.

Айлдын ичи. Тышкары жүрәри.

Баланың кийими ару болорынан өскө, тыннатын кәйидә ару болзын. Јыду, ышту, изү кәй, көп кижидә жагыс айлада јатса үрәлип јат. Јаан кижәдә коомой онында бажы оорыыр. Балаа дәзе ондый кәй сүрәкәй јаман.

Оның учун тураңды јаантайын салкынга соктуруп жүр. Ару кәйдинг кәрәктүүзи, ару курсакка тунгәй дәп биләр кәрәк.

Баланы јууркан-ла јабала көзнөкти эмәзә эжикти ачып жүр. Күнүндә эки катап ач. Тоозын јок болзын дәп полды јунуп, нәлә нәмәни үлүш јамачыла арчып жүр.

Полго түкүрбәй, чимирбәй жүр, бирдә кижидә онойтпозын дәп чәбәрлә.

Баланы күнүң-лә тышкары чыгарып алып жүр, јаан соок, салкын јамгыр јок болзо. Јайгыда түжүнәдә тышкары јәрзә кәм јок, изү күндә көлөткөдө жүргүс.

Кәй-лә күннәң корыкпа!

Јайгыда јангы чыккан јашта баланы тышкары чыгарып алып жүр, кышкыда 2-3 неделәниң бажында чыгарар кәрәк.

Оның учун баланы чәбәрләйгәни—оны ару тудары.

Баланы азрап чуулаардан озо колынды јун.

Сууга чомдырып јунуп жүр. Баланы өйинәң өткүрә јылулай оробой жүр-ол тәрләбәзин. Кийимин јунуп јаантайн сәлип жүр—тәрәзи баланың

ару болзын дэп Тураныг ичин ару тут, эзиндэди ип жүр јаантайын, баланы тышкары алып жүр тынган кэйи ару болзын дэп.

Кадык баланыг бүдүжи.

Кадык баланыг тэрэзи јымжак ару болор чибиркэн быштыккан балу јок болор, оны чэбэрлэгэн болзо јакшы, чэбэрлэбэгэн јунбаган баланыг бажында чачтыг аразында чогуш дэп, сарымзак нэмэлү болор, оны-јок эдэр кэрэк, баланыг бажын ару сарјула сүртэлэ арчуулла танып сал 4 частыг бажында самындап бажын јун. Бир күн ажра үч катап јүнзан чогуш јок болор.

Јакшы азраган баланыг эди толо-кату болор, коомой азраган баланыг эди бош тэрэзи јуурулуп калар.

Јаңы чыккан јаш балада эбэш чак бар, бажы кол будын кыймыктадып јадар. Уйкудала амыр јадар. Оның учун оны ороп таңбас. кэрэк, Оромыш оның кыймыктанып өзөринэ чаптык эдип јат, бала оног уян өзөр.

2 айына јеткэн бала бажын јастыктан өрө көдүруп јат. Ондый баланы күнүндэ эки катап көмкөрө јаттырыс. Онойтконы балаа сүрэкэй јакшы.

Кадык бала. 6 айын өткүрэлэ бойы отурарга баштаар. Оның учун алты айга јэтпэгэн боланы отургуспас кэрэк. Бойы отурзын.

8 айына јэтсэ бүт бажына бойы туруп чыгар.

10 – 11 айнда јэдиндирип базар, јылына јэтсэ бойы алдынан базып јүрэр. Кэзик балдар озо эмэктэп үүрэнэр. 4 айына јэткэлэк баланы отургаза колгодо тударга јарабас: баланын бэли бүктэлэр. Колго баланы алзан төжинэнг тудуп јүр, Көнкөрө јатырызын јүргэни артык.

6 ай өткөн кийиндэ баланын тижи чыгар. Озо алдындагы ортодогы тижи чыгар. 1 јылына јэтсэ 6—8 тиш чыгар $2\frac{1}{2}$ јылында ончо 20 тижи чыгар.

Тиш жарылып чыгардан оору табылбас.

Тижи чыккан учун, бала чычкактап, кузып, эди изиир дэп айтканга бүтпэ. Ол оорудын табылганы башка нэмэ: Ойинэнг өткүрэ азраганынан, эмээ оору југушталган онын учун ооруган болор. Тиштэнг оорыыр дэгэни дөгүн. Карган эмээндэр оорыганла баланы тижинэнг табылды дэп айдар, эмдэбэс дэжэр. Онойый алар көп балдарды баскан, ологго бүтпэ.

Бала оорызала тургузала докторго бар.

Кандыйла ајикту сэрээн бар болзо докторго баланды көрүс.

Бу бичикти кичээп јаантайын кычырып јүр. Айы бу бичиктий туштаза база кычыр, ондо билэр кижилэрдинг сүмэзи бар.

Јайгыда јэрдэ шитээр тужунда баланы јасли дэп јэргэ аппарат. Ондый нэмэ јок болзо кичээп эдэр кэрэк. Ондо бала көрөр кижилэр бар, сагыжын амыр болуп иштэнип јүрэрзинг.

Јакшы болзын энэ, Кадык бала азрап өскүр. Канайда үүрэтсэнг-ондый болор.

Типографско-Издательск.
Об'единение
„Ойратский Край“